

O'ZBEKISTONDA SUV RESURSLARIDAN OQILONA FOYDALANISH

Sayriddinov Gulboy

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar) yo'nalishi 2 - kurs Magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda suv resurslaridan oqilona foydalanish muammolari va yechimlari yoritilgan. Suv taqsimoti, isrofgarchilik, iqlim o'zgarishi va transchegaraviy suv masalalari tahlil qilinib, samarali boshqaruv usullari, texnologik innovatsiyalar hamda aholini suv tejashga o'rgatishning ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Suv tanqisligining oldini olish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun taklif etilgan choralar mamlakatning ekologik va iqtisodiy barqarorligiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, suv resurslari, oqilona foydalanish, qishloq xo'jaligi, iqlim o'zgarishi, transchegaraviy suv, suv tanqisligi, ekologiya, sug'orish tizimlari, suvni tejash.

Suv – hayot manbai. Insoniyat taraqqiyoti, qishloq xo'jaligi va sanoat rivoji suv resurslarining mavjudligi va ulardan oqilona foydalanishga bevosita bog'liq. O'zbekiston esa suv ta'minoti bo'yicha qiyin sharoitda joylashgan mamlakatlardan biri bo'lib, bu resursning har bir tomchisini asrash hayotiy zaruratga aylangan.

Mamlakatimizda suvning asosiy manbai Amudaryo va Sirdaryo bo'lib, ular qo'shni davlatlardan keluvchi transchegaraviy suv havzalari hisoblanadi. Biroq, ushbu daryolarning suvi yil sayin kamayib bormoqda. Iqlim o'zgarishi, aholi sonining ortishi va qishloq xo'jaligidagi yuqori suv sarfi bu muammoni yanada keskinlashtirmoqda. Suvning asosiy iste'molchisi – dehqonchilik. Paxta va g'alla kabi ekinlarni sug'orish uchun millionlab kub metr suv sarflanadi, lekin eskirgan irrigatsiya tizimlari tufayli suvning katta qismi behuda yo'qotiladi.

Shu bois, O'zbekistonda suvdan oqilona foydalanish strategik ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy tomchilab sug'orish usullarini joriy etish, suvni tejovchi texnologiyalardan foydalanish va aholining suvni tejashga bo'lgan mas'uliyatini

oshirish zarur. Afsuski, bugungi kunda ko‘plab hududlarda suvni isrof qilish davom etmoqda. Ayrim hududlarda esa toza ichimlik suvi tanqisligi ham kuzatilmoqda.

Bizning kelajagimiz suvdan oqilona foydalanish qanchalik samarali yo‘lga qo‘yilishiga bog‘liq. Suvning har bir tomchisi bebaho ne‘mat ekanligini anglash va uni asrab-avaylash har bir fuqaroning burchiga aylanishi kerak. Zero, bugungi kunning isrofi ertangi avlodlarning qiyinchiligiga olib keladi. Suv – hayot, suv – kelajak!

O‘zbekistonda suv resurslaridan oqilona foydalanish.

Suv – inson hayoti va atrof-muhit uchun eng muhim tabiiy resurslardan biri. O‘zbekiston Markaziy Osiyoning qurg‘oqchil hududida joylashgan bo‘lib, suv resurslarining asosiy qismi transchegaraviy daryolar – Amudaryo va Sirdaryodan keladi. Biroq, iqlim o‘zgarishi, suv iste‘molining ortishi va samarali boshqaruv mexanizmlarining yetishmovchiligi mamlakatda suv muammolarini keskinlashtirmoqda. Bugungi kunda suvni tejash, undan samarali foydalanish va ekologik muammolarni bartaraf etish masalalari kun tartibidagi eng dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi.

Suv resurslarining asosiy manbalari va taqsimoti. O‘zbekiston suvga boy davlat emas. Mavjud suv resurslarining taxminan 80-85% qo‘shni mamlakatlardan – Qirg‘iziston, Tojikiston, Afg‘oniston va Qozog‘istondan keladi. Mamlakatda yillik suv iste‘moli o‘rtacha 51-53 milliard kub metrni tashkil etadi.

Suv Manbasi	Suv sarfi (mlrd m³/yil)	Suvdan foydalanish	Foydalanishning ustuvor tarmog‘i
Daryo suvlari	45-50	Irrigatsiya, Sanoat, Ichimlik	Qishloq xo‘jaligi (irrigatsiya)
Yer osti suvlari	5-10	Ichimlik, Qishloq xo‘jaligi	Ichimlik va sanoat suvi

Yuqori cho`kindi suvlari	3-5	Sanoat, Qishloq xo`jaligi	Sanoat va qishloq xo`jaligi
Boshqa manbalar	1-2	Sanoat, Irrigatsiya	Kichik tarmoqlar va sanoat

Qishloq xo`jaligi suv iste`molining katta qismini tashkil etadi, chunki mamlakatning asosiy ekinlari (paxta, g`alla, meva-sabzavotlar) sug`oriladigan yerlarda yetishtiriladi. Afsuski, eskirgan sug`orish tizimlari va noto`g`ri suv boshqaruvi tufayli katta miqdorda suv yo`qotilmoqda.

Suvdan foydalanishdagi muammolar.

O`zbekistonda suvdan oqilona foydalanishga to`squinlik qilayotgan asosiy muammolar quyidagilardir:

1. Suv yo`qotishlari va isrof bo`lishi.

Sug`orish tizimlarining eskirganligi va ochiq ariqlardan foydalanish suv yo`qotilishiga olib kelmoqda. Ba`zi hududlarda suv taqsimoti noto`g`ri rejalashtirilgan bo`lib, natijada suv haddan tashqari ko`p ishlatiladi yoki ifloslanadi.

2. Iqlim o`zgarishi va suv tanqisligi.

Global iqlim o`zgarishi tufayli yog`ingarchilik miqdori kamaymoqda, daryolardagi suv hajmi pasaymoqda. Suv omborlaridagi suv sathi pasaygani bois qishloq xo`jaligiga suv yetkazib berishda qiyinchiliklar paydo bo`lishi mumkin.

3. Transchegaraviy suv muammolari.

Amudaryo va Sirdaryo suv resurslari O`zbekiston bilan chegaradosh davlatlar bilan bo`lishiladi, bu esa suv taqsimotida kelishmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Qirg`iziston va Tojikiston gidroenergetika loyihalarini rivojlantirishni rejalashtirayotgani O`zbekiston uchun suv resurslarining kamayish xavfini tug`diradi.

4. Suv ifloslanishi va ekologik muammolar.

Sanoat chiqindilari, qishloq xo'jaligida ishlatiladigan kimyoviy moddalar va kanalizatsiya tizimlarining yetishmovchiligi daryolar va yer osti suvlarini ifloslantirmoqda. Orol dengizining qurishi ham ekologik muammolarni keltirib chiqargan bo'lib, atrof-muhit va suv resurslariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Suv resurslarini samarali boshqarish va yechimlar. Suv muammolarini bartaraf etish uchun quyidagi choralar ko'rilishi zarur:

1. Tomchilab va yomg'ir latib sug'orish texnologiyalarini keng joriy etish.

Bu usullar orqali suv sarfi 40-50% gacha kamayishi mumkin. Sug'orish tizimlarini modernizatsiya qilish orqali suvning isrof bo'lishining oldini olish mumkin.

2. Suv tejovchi texnologiyalarni qo'llash.

Zamonaviy drenaj va irrigatsiya tizimlarini rivojlantirish orqali suvdan foydalanish samaradorligini oshirish. Qishloq xo'jaligida suvni tejashga yo'naltirilgan tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash.

3. Aholini suvni tejashga o'rgatish va davlat siyosatini takomillashtirish.

Suvdan oqilona foydalanish bo'yicha aholiga ta'lim berish va targ'ibot-tashviqot ishlarini kuchaytirish. Suv narxlarini oqilona belgilash va isrofgarchilikning oldini olish maqsadida qat'iy choralar ko'rish.

4. Suv resurslarini xalqaro darajada boshqarish.

Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorlikni kuchaytirish va suv bo'yicha kelishuvlarga rioya qilish. Suv-energetika balansini ta'minlash bo'yicha mintaqaviy strategiyalar ishlab chiqish.

O'zbekistonda yillik suv iste'moli 51-53 milliard kub metrni tashkil qiladi. Suv asosan qishloq xo'jaligida, ichimlik suvi sifatida, sanoat va gidroenergetikada ishlatiladi. Shu bilan birga, suv resurslarining noto'g'ri boshqarilishi, ekologik muammolar va iqlim o'zgarishlari bu muhim tabiiy resursga bosimni oshirmoqda. Suvning oqilona boshqarilishi nafaqat qishloq xo'jaligida hosildorlikni oshirish, balki mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda ham muhim ahamiyatga

ega. Agar bugundan boshlab suvni tejash va samarali foydalanish choralari koʻrilmasa, kelajak avlodlar suv tanqisligi muammosi bilan duch kelishi aniq.

O'zbekistonda suv resurslaridan oqilona foydalanish masalasi bugungi kunda juda dolzarb bo'lib qolmoqda. Mamlakatning geografik joylashuvi, iqlim sharoitlari va qishloq xo'jaligida suvning ahamiyati bu masalani yanada muhimlashtiradi. O'zbekistonning katta qismini sahro va yarim sahro hududlari tashkil etadi, shuning uchun suv resurslari cheklangan va ularni samarali boshqarish muhim ahamiyatga ega.

Suv resurslaridan oqilona foydalanishning birinchi muhim jihati — ularni tejash va hashamatli sarf qilishdan saqlanishdir. O'zbekistonda dehqonchilik, ayniqsa paxta, g'alla va meva-sabzavot yetishtirish kabi sohalarda suvga bo'lgan ehtiyoj juda katta. Biroq, eski texnologiyalar va samarali sug'orish tizimlarining yetishmasligi suvning keraksiz isrofiga olib kelmoqda. Bu esa, o'z navbatida, ekologik muammolarni keltirib chiqaradi, masalan, Amudaryo, Sirdaryo, Zarafshon kabi daryolarning qurib borishi, yerning sho'rlanishi va tuproqning unumdorligining pasayishi turli muammolar keltirib chiqarmoqda, chunki, bu daryolar mamlakatning asosiy suv manbaridan hisoblanadi. Hamda, shu bilan birga ushbu daryolarning asosiy sarfi qishloq xo'jaligi va sanoat ulushiga to'g'ri kelmoqda.

Suv manbasi	Qishloq xo'jaligi	Sanoat	Ichimlik suvi	Boshqa sarflar	Jami suv sarfi
Amu daryo	70%	10%	5%	15%	100%
Sirdaryo	60%	20%	10%	10%	100%
Zarafshon daryo	50%	30%	10%	10%	100%
Suv omborlari	40%	40%	10%	10%	100%

Bunday muammolarni bartaraf etish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish zarur. Misol uchun, tomchilatib sug'orish texnologiyasi suvni samarali ishlatish imkonini beradi. Bu usul yordamida suvning yerga to'g'ridan-to'g'ri yetib borishi ta'minlanadi va o'simliklar faqat kerakli miqdorda suv bilan ta'minlanadi. Bu nafaqat suv tejashga, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ham yordam beradi.

Shuningdek, suvni boshqarish tizimini takomillashtirish ham muhimdir. Suv resurslarini yagona tizimda boshqarish, ularning taqsimotini adolatli va samarali qilish, hududlar o'rtasida suvni taqsimlashda nizolarni oldini olish mumkin. Buning uchun suvni boshqarishning markazlashtirilgan tizimlarini joriy etish va barcha tomonlarning manfaatlarini hisobga olish zarur.

Ekologik ta'lim ham bu borada muhim rol o'ynaydi. Odamlar suvning qadri va uni tejash zarurligi haqida bilishlari kerak. Suvni oqilona ishlatish bo'yicha targ'ibot ishlarini kuchaytirish, fermerlarga zamonaviy sug'orish texnologiyalari va boshqaruv usullarini o'rgatish kerak. Shuningdek, davlat va xususiy sektor hamkorligida suvni tejash bo'yicha dasturlarni amalga oshirish zarur.

Bundan tashqari, suv resurslarini faqat qishloq xo'jaligida emas, balki sanoat va ichimlik suvi sifatida ham oqilona foydalanish kerak. Sanoat korxonalarida suvni qayta ishlash va tozalash texnologiyalarini joriy etish, shuningdek, ichimlik suvi ta'minotida oqilona foydalanish muhimdir.

Natijada, O'zbekistonda suv resurslaridan oqilona foydalanish uchun integratsiyalashgan yondashuv kerak. Bu yondashuvda samarali texnologiyalarni joriy etish, suvni boshqarish tizimini takomillashtirish va ekologik ta'limni oshirish orqali mamlakatning suv resurslarini saqlash va ularni kelajak avlodlar uchun tejash mumkin bo'ladi. Bu esa, nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlash, balki iqtisodiy rivojlanish va xalq farovonligini oshirishga ham xizmat qiladi.

O'zbekistonda suv resurslaridan oqilona foydalanishni amalga oshirishda hukumatning roli ham katta. Davlat suv resurslarini boshqarish va ulardan samarali

foydalanish bo'yicha qator qonunlar, dasturlar va siyosatlarni ishlab chiqishi kerak. Suvni tejash, uning taqsimotini samarali boshqarish va ekologik barqarorlikni saqlash uchun davlat tomonidan mustahkam qonunchilik bazasi yaratilishi zarur. Ayniqsa, suv resurslari bilan bog'liq yuzaga kelgan nizolarni hal qilish va suvdan foydalanishning optimal usullarini joriy etish davlat siyosatining asosiy yo'nalishi bo'lishi kerak.

Bundan tashqari, xalqaro hamkorlik va mintaqaviy tashabbuslarni kuchaytirish muhim. O'zbekiston markaziy Osiyodagi boshqa davlatlar bilan, masalan, Qozog'iston, Tojikiston va Turkmaniston bilan suv resurslari bo'yicha hamkorlikni kuchaytirishi lozim. Bu mamlakatlar bilan daryolar va suv havzalari bir-biriga bog'langan, shuning uchun suvni samarali va adolatli taqsimlash uchun mintaqaviy kelishuvlar zarur. Suvdan foydalanuvchi davlatlar o'rtasida koordinatsiya va o'zaro yordamni kuchaytirish orqali mintaqadagi suv resurslarini boshqarishning samaradorligini oshirish mumkin.

Suv resurslaridan oqilona foydalanishning yana bir muhim jihati — ularni barqaror energiya manbai sifatida ishlatishdir. O'zbekiston suv resurslaridan energetika sohasida ham foydalanadi, xususan, gidroenergetika tarmoqlari orqali. Bu tarmoqni rivojlantirish orqali mamlakat qayta tiklanuvchi energiya manbalariga bo'lgan ehtiyojni qondirishi va energiya xavfsizligini ta'minlashi mumkin. Shuningdek, suvdan foydalanishning ekosistemaga ta'siri haqida chuqur o'ylash zarur, chunki tabiiy suv resurslarining noto'g'ri boshqarilishi faqat iqtisodiy zarar keltirib qolmay, balki biota va ekotizimlarni ham yo'qotishga olib kelishi mumkin. O'zbekistonda suv resurslaridan oqilona foydalanish uchun fermerlarga va sanoat korxonalariga subsidiyalar va imtiyozlar taqdim etish ham samarali vosita bo'lishi mumkin. Masalan, suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etgan fermerlarga qo'llab-quvvatlash berish, ularni ekologik jihatdan toza texnologiyalarni o'zlashtirishga undash mumkin. Shuningdek, suvni tozalash va qayta ishlash

texnologiyalarini rivojlantirish va kengaytirish orqali suvni samarali ishlatishni rag'batlantirish lozim.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda suv resurslaridan oqilona foydalanish nafaqat ekologik masala, balki iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy jihatdan ham juda muhimdir. Suvni samarali boshqarish va ularni tejash borasida qilingan har bir qadam mamlakatning kelajakdagi barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli, davlat, xususiy sektor, xalqaro hamkorlik va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari orqali suv resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlash, O'zbekistonning rivojlanishining muhim tarkibiy qismi bo'lishi kerak.

Xulosa

Suv – O'zbekiston uchun strategik resurs bo'lib, uning samarali boshqarilishi va oqilona foydalanilishi mamlakatning kelajagini belgilaydi. Agar biz suvdan mas'uliyat bilan foydalansak, kelajak avlodlarga yetarli miqdorda toza suv resurslarini saqlab qolishimiz mumkin. Suvni tejash, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali biz suv tanqisligi muammosini hal qilishga yaqinlashishimiz mumkin.

Shunday ekan, har bir fuqaro, fermer va sanoatchi suvni behuda sarflash o'rniga uni asrash va tejashga harakat qilishi lozim. Suv – hayot, va hayotni asrash har birimizning burchimizdir!

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-iyuldagi "Suv resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3139-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Suv kodeksi. – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2021.
3. Karimov I.A. O'zbekistonning o'z yo'li – demokratik taraqqiyot va iqtisodiy islohotlar. – Toshkent: O'zbekiston, 1992.
4. O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligi: "O'zbekistonning suv resurslari va ularni boshqarish strategiyasi" – Toshkent, 2023.

5. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi rasmiy sayti: www.uznature.uz.
6. Raxmatullaev S., Xaydarov A. “O‘zbekistonda suvdan oqilona foydalanish va innovatsion texnologiyalar” // “Ekologik muammolar va ularning yechimlari” ilmiy jurnal, 2022, №3, 45-58-betlar.
7. Mamajonov A., Qosimov Sh. “Suv tanqisligi muammosi va suv tejovchi texnologiyalar” – Toshkent: Fan, 2020.
8. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi (O‘ZA): “Orolbo‘yi ekologik muammolari va suv resurslarini boshqarish” – www.uza.uz.
9. Islomov B. “Suv xo‘jaligida raqamli texnologiyalar va ularning afzalliklari” // “Fan va innovatsiya” jurnali, 2021, №2, 67-74-betlar.
10. Jahon banki: “Markaziy Osiyo suv resurslarini boshqarish bo‘yicha tahliliy hisobot” – 2022, www.worldbank.org.